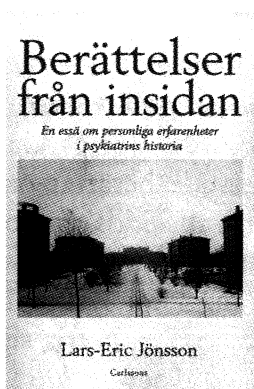

Anmälningar och notiser

Kommunikation om själslidande i folkhemmet

Lars-Eric Jönsson, *Berättelser från insidan: En essä om personliga erfarenheter i psykiatriens historia*. Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2010.

Psykiatriens historia är i många avseenden en sorglig och skrämmande berättelse. Inte sällan har utifrånperspektiven varit legio och det är de stora sinnessjukhusen och hospitalen som skildrats. Beskrivningar om kalla långbad, elchocker, bältesläggningar, isolering, lobotomi och andra plågsamma experiment bakom låsta dörrar är smärtsamt många.

Under de senaste åren har det varit påtagligt hur perspektivet vänt när det gäller berättelser om psykisk sjukdom, vård och rehabilitering. Det är i stor utsträckning ett så kallat "inifrånperspektiv" som präglar de personliga berättelser om psykets inre rum, vilka i strid ström nu läggs

fram på bokhandelsdiskarna, och som förmedlas via teater och film.

Det är ofta frågan om starka och nakna vittnesbörd om själsligt lidande som nu fått tillträde till kulturens finrum, inte minst den litterära scenen. Etikforskaren och kulturjournalisten Ann Heberlein gick rakt igenom mediebruset med sin bok *Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva* (2008), där hon öppet berättade om sin diagnos: Bipolär, typ 2. Arvid Lagercrantz, författare, politisk reporter på Dagens Eko och vd för Sveriges Riksradio, väckte likaså stor uppmärksamhet när han skrev om manodepressivitet och personlig galenskap i boken *Mitt galna liv – En memoar om psykisk sjukdom* (2010). Många kända författarnamn har formligen stått på rad för att lämna sina vittnesbörd: Karin Fossum, Marianne Ahrne, Siri Hustvedt, Åsa Moberg, för att här nämna några.

Och så: i mars 2011 fick författaren Beate Grimrud Sveriges Radios romanpris för boken *En däre fri* (2010). Boken är delvis självbiografisk och handlar om en författare, Eli, som drabbas av upprepade psykoser. Grimrud öppnar ett fönster mot

nya dimensioner kring frågor om schizofreni, tvångsmedicinering och kognitiv beteendeterapi. Det är närgånget och dramatiskt – ett skrik ut ur tystnaden.

Mitt i denna diskussion placerar sig mycket lägligt lundadocenten i etnologi, Lars-Eric Jönsson, med sin bok *Berättelser från insidan: En essä om personliga erfarenheter i psykiatriens historia* (2010). Jönsson som under tjugo år har forskat inom detta fält, dokumenterat bl.a. i avhandlingen *Det terapeutiska rummet: Rum och kropp i svensk sinnessjukvård 1850–1970* (1998), har i sin nya bok undersökt självbiografiska och skönlitterära skildringar av den psykiatriska vården.

Jönssons syfte är bl.a. att via dessa typer av berättelser undersöka individuella erfarenheter av psykiatrisk vård i det förflutna samt att söka efter kulturella betydelser och erfarenheter av social avvikelse i det moderna samhället. Det är en omfattande forskaruppgift som Jönsson lagt på sitt bord – under tjugo år har han samlat in sitt material. Undersökningsperioden sträcker sig från mitten av 1800-talet fram till vår egen tid. Denna tidsperiod omfattas av mycket stora för-

ändringar inom psykiatrivården, och debatten på området har varit både högljudd och mångfacetterad.

I början av 1900-talet var det frågor kring den så kallade tvångsvården som stod i fokus. Faktum är att det vid den här tiden inte var möjligt att skriva in sig själv på hospitalet, den enda vård som fanns var tvångsvård. Först 1929 infördes en frivillig psykvård som dock var kringgärdad av snåriga regler – tvång fortsatte i många fall att vara normen. Trots en kraftig utbyggnad av sinnessjukvården i form av hospital och sjukhus räckte inte platserna till för alla som bedömdes som sinnessjuka. Överbeläggning var ett stort problem både för patienter och personal. Allt för få patienter skrevs ut – livstid var inte ovanligt. 1962 fanns det 10 000 patienter som varit intagna i mer än tio år. Det sades att Sverige hade världsrekord i psykiatriska intagningar (Björkman 2003).

Under 1970- och 1980-talen påbörjades den stora nedmonteringen och nedläggelsen av de psykiatriska anläggningarna i landet och patienterna slussades på olika sätt ut i samhället. Synen på psykisk sjukdom hade förändrats och nya mediciner hade kommit i bruk. Men omställningen har inte varit helt oproblematisk och debatten och diskussionen kring psykvården har ingalunda stannat av. Detta återspeglas tydligt i Jönssons material. Psykiska

sjukdomar har inte blivit mindre plågsamma för den enskilda människan, den stora skillnaden under senare år är att det nu på ett mer öppet sätt går att berätta om sina psykiska problem utan att bli stämplad som "sjuk". Det är som Beate Grimrud framhåller, inte längre skambelagt att vara en "dåre".

Vem eller vilka är det då som skriver den psykiatriska vårdens historia? En av Jönssons poänger är att gå utanför eller vid sidan om den officiella historiebeteckningen. Den perspektivförskjutning som finns i skönlitteratur och självbiografier har visat sig ge intressanta och skarpögd insikter på psykiatrins omhändertagande, behandling och vård. Patienter eller psykiskt sjuka som i många fall är ett *objekt* i andras (forskarens) synfält blir i skönlitteraturen och i självbiografien själv ett betraktande *subjekt*. Denna förskjutning handlar, som Jönsson skriver, "onekligen till stor del om makt, om makten att betrakta och beskriva det sedda".

Jönsson urskiljer i sitt material åtminstone tre olika perspektiv. Dels de skönlitterära berättelserna som till sin karaktär är självbiografiska (t.ex. Agnes von Krusenstjerna och Amalie Skram), dels skildringar som kan sägas bygga på personliga erfarenheter av egna eller närståendes upplevelser av psykiatri och psykisk sjukdom (t.ex. Astrid Varing), samt en tredje kategori som är en

form av undersökning där författaren är undersökaren av såväl sitt individuella öde som psykiatrin själv.

Ett intressant exempel för den sista kategorin (som dock inte Jönsson nämner i sin bok) är trubaduren Lars-Göran Selander som i sin självbiografiska bok *Det är svårt att sjunga med kluven tunga* (2003/2005) gripande och inkännande berättar om hur han mot alla odds efter många års kamp besegrar en psykisk sjukdom. Han lyckas lämna vårdapparaten, befria sig från alla mediciner – kort sagt, han förverkligar sina drömmar och återerövrar sitt liv. Han har återtagit makten över sig själv.

Lars-Eric Jönssons undersökning är ett värdefullt och brännande inlägg i den pågående diskussionen om psykiatriska frågor. Det som tidigare betraktats som avvikelser och sjukt framträder nu som något i högsta grad vardagligt och mänskligt. Är själslidandet är på väg att bli normen!

REFERENSER

Björkman, Jenny, "Psykvården – från tvång till... tvång?", i *Svenska Dagbladet*, 4 oktober 2003.

Selander, Lars-Göran, *Det är svårt att sjunga med kluven tunga: En berättelse om att återerövrat sitt liv*. Umeå: 2003/2005.

Roger Jacobsson, fil.dr
Kulturella Perspektivs
redaktör